

A JÓL VÉGZETT MUNKA ÖRÖME¹

LACZKÓ-ALBERT ELEMÉR MONOLÓGJA

lejegyezte és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós

DOI 10.35402/kek.2024.4.2

Absztrakt

2022-ben OTKA-támogatást kaptam egy kutatásra, melynek címe: „*A plurális habitus mintázatai a romániai és szlovákiai magyar kisebbség körében*”. Alapkérdésem, hogy e két országban élő kisebbségi magyarok beállítódásai hogyan változnak az eltérő strukturális kényszerek hatására. Ennek keretében több tucatnyi életút-interjúút készítettem kisebbségi magyar emberekkel a két országban. Néhány interjúút monológgá szerkesztettem, azzal a céllal, hogy alkalmasak legyenek a szociológiai interpretáció számára. Az itt közölt szöveg alapjául szolgáló interjúút 2023-2024-ben készültek Laczkó Albert Elemérről, egy Romániában található magyar falu polgármesterével, akinek felnőtté válása egybeesett a Ceaușescu-diktatúra összeomlásával.

Abstract

“Enjoying a job well done. Elemér’s monologue

In 2022, the Hungarian Research Council supported my research proposal, entitled “Patterns of plural habitus among Hungarian minorities in Romania and Slovakia”, which focuses on how the dispositions of minority Hungarians change under the influence of different structural and situational constraints. As part of this research, I have conducted dozens of life-path interviews with minority Hungarians living in these two countries. Some interviews were edited into monologues to make them suitable for sociological interpretation. The interviews on which this text is based were conducted in 2023-2024 with *Elemér Albert Laczkó*, the mayor of a Hungarian village in Romania, whose coming of age coincided with the collapse of the Ceaușescu dictatorship.”

Nyolcadikos koromig minden egyben volt, boldog nyarakat éltem át, noha szerény körülmények között éltünk. Nyolcadik osztály után aztán

szembejött a pályaválasztás kérdése. Szerettem volna olyan iskolába menni, ami nekem is megfelel, és érettségi után lesz valami a kezemben. Mivel mindig is emberekkel kívántam foglalkozni, Udvarhelyre jelentkeztem, a tanítóképzőbe. Igen ám, de nem sikerült a felvételi, hétszeres volt a túljelentkezés! A képességvizsgám jeles volt, a magyar meg a matematika is, de a román írásbelire gyengébb jegyet kaptam, és emiatt nem vettek fel, csak századokkal maradtam el a ponthatártól. A felvételi utána körülhíngték különböző híresztelések, persze egyáltalán nem biztos, hogy ezek igazak voltak, hogy utólag belenyúltak, és néhány protekciós ígny be tudott jutni. Onnan kiesve nem volt más lehetőségem, csak az, hogy itt, Remetén beiratkozzak a helyi tízosztályos iskolába. De a tanárim a fejem fölött megszervezték, hogy Ditróba kerüljek egy szaklíceumba, ahol két párhuzamos osztály volt. Először beírtak a gyengébb, mechanikai osztályba, aztán egy héten belül áttettek a faipariba, ami helyi viszonylatban egész jónak számított. Három trimeszterre oszlott a tanév, annak egyik része szakmai gyakorlat volt.

Az egészet kudarcként éltem meg, úgyhogy mindegy volt, melyik osztályba kerülök, mert azt gondoltam, hogy amikor csak lehet, úgyis elmegyek onnan. Végül aztán egész jól éreztem ott magam, noha nem érdekelt a faipari szak, bár otthonról megvolt az alapkészségem, hogy gépeken dolgozzak. Tizedikes koromban ott helyben felvételiztem, és be is jutottam a líceum második fokozatára. Nem tudom, volt-e valaki, aki nem jutott be, mivel az iskolának is érdeke volt, hogy megtartson bennünket. Csak mi ezt akkor nem tudtuk. A középiskolában nem tanultam különösebben jól, jó közepes voltam, viszont volt az iskolának egy szavalókórusa, és vers-összeállításokkal rendszeresen színpadra álltunk. Versmondó is voltam, jó orgánomom volt, nyertem országos első díjat a *Cîntarea României*-en, vagyis a *Megéneklünk Románia*-rendezvényesorozaton, ahol Kőműves Kelemenné balladáját mondtam el az elejétől a végéig. Úgy tartották az osztálytársak, hogy én vagyok az osztály lelke, középpontja.

¹ Ez a szöveg a „Plurális habitus mintázatai a romániai és szlovákiai magyarság körében” című, 143610-es számú NKFI pályázat keretében készült.

Kicsit koraérett voltam, a véleményem számított a gyerekek között, jól tudtam érvelni a véleményem mellett. De a líceum első osztályában majdnem megbuktam oroszból, de akkor megtanultam egy leckét kívülről, ezért a tanárnő átengedett, és azt ajánlotta, hogy minden félévben ki kell olvassak két klasszikus orosz könyvet, és arról be kellett számoljak az osztálynak. A későbbiekben ezzel mindig megvolt a jegyem. Olvastam a *Háború és békét*, az *Anna Kareninát*, a *Karamazov testvéreket* meg a *Bűn és bűnhődést* is. Ennek aztán később nagy használt vettem a főiskolán. Egyébként a magyar irodalom szeretete és a versmondás már az alsó tagozatban indult. Az *Egri csillagokat* tizenkétszer kiolvastam ötödikes koromban, és szabadidőben meg is rendeztem az osztálytársaimmal. Több megyei és országos díjat nyertem, sőt, még Ceaușescunak is mondtam verset magyarul, amikor egyszer jött látogatóba Csíkba. Egy román kislány elmondott egy versből két szakaszt, én pedig elmondtam annak a két szakasznak a magyar fordítását. Tévéfelvétel is készült róla.

1983-ban, amikor tizennégy éves voltam, megérkezett egy fiatal pap a faluba. Márkus Andrásnak hívják, ma is él, jelenleg a cigánypasztorációt látja el Sepsiszentgyörgyön. Összegyűjtötte az akkori fiatalokat, és egy olyan vallási közösséget hozott létre, hogy mi télben és nyáron minden csütörtökön ott voltunk a hittanórákon, amelyek általában egy-egy bibliamagyarazatból indultak ki, de bármilyen téma szóba kerülhetett. És a négy év középiskolát úgy végeztem Ditróban, hogy sok időt töltöttem e mellett az erős papi egyéniség mellett. Ő csendet és rendet tudott tartani, le tudott kötni bennünket. Tizenöt-tizenhat éves koromtól fogva nemcsak a hittanórákon meg az általa tartott németórákon vettem részt, hanem elkezdtem templomba járni és ministrálni is, noha korábban egyáltalán nem érdekelték az ilyen egyházi dolgok. És annyira intenzív lett ez az egész, hogy nem volt olyan mise az év során, hogy én ott ne legyek jelen! Nagyon tetszett nekem, hogy olvasni kellett, szerepeket kaptunk, színdarabokat tanultunk be, és hogy karácsonyi pásztorjátékokat adtunk elő. Azt is nagyon élveztem, hogy a templomban ministrálni kellett, és én olvastam fel az olvasmányt vagy szentleckét. Mindig én álltam a pap mellett, ez nem volt kérdés. Emlékszem, hogy ezért csúfolódtak is velem, de a pap bátorított, hogy ne törődjek ezzel. Fiúk és lányok együtt voltunk, egy-egy eseményen akár százhuszan is lehettünk. Minden pillanatot élveztünk a jelenlétében, miközben tudtuk, láttuk, hogy árgus szemmel figyel bennünket a tanári kar egy része. Több tanárom is óva intett, nehogy pap legyen belőlem.

Mind az alsó tagozaton, mind a felső tagozaton erős pozícióm volt, vezéregyéniség voltam, és kilencedik osztályig általában én voltam a legjobb tanuló az osztályban. Ha nem figyeltem oda, akkor a második lettem. Ennek következtében pionír parancsnok, osztályfelelős, iskolai egységparancsnok voltam, és szinte magától értetődő volt az is, hogy ilyen pionír-rendezvényeken, kulturális szerepléseken részt vettem. Sokat szerepeltünk, és az mindig jó élmény volt, akár énekelünk, akár színdarabos előadás volt. Voltak ilyen két és félnapos turisztikai találkozók is, péntek délutántól vasárnap délutánig, különböző helyeken, ahol az iskolát képviselve részt vettem. Ezeknek volt egy tájékoztatósi futóverseny része is, amikor egy térképpel kellett egy útvonalon végigmenni, miközben elméleti kérdéseket és gyakorlati feladatokat kellett megoldani. Ezeket rendkívül szerettem. A fiúközösségen belül is hangadó voltam. S mivel erős voltam, földhöz tudtam verni akárkit a korosztályomból, két-három emberrel is egyszerre tudtam birkózni, még a nagyobbakkal is mertem verekedni. Ugyan nem én voltam a legjobb focista, nem én tudtam a legjobban korcsolyázni, sízni, de észbélileg és ötletekkel, kreativitással én lettem a vezető. A házi feladatomat is bárkinek odaadtam, akár ki is vehették a táskámból. Ugyanakkor volt velem szemben egy féltékenység is, hogy protekciónak nekem, és hogy érdemtelenül kapom a jó jegyeket, úgyhogy sokszor magányosnak éreztem magam. Sajnos alkati kérdés, hogy mindig magamban keresem a hibát, hogy mit csináltam nem jól, és ezért nagyon nehéz velem dolgozni ma is. Ott voltam mindenhol, sok esetben azért csináltam dolgokat, hogy elfogadjanak. Például megpróbáltam cigarettázni, mert nagyfiú akartam lenni. Ma is kiráz a hideg, amikor eszembe jut, hogy tízévesen a lenkaszalok alá befűrtünk, és ott szívtuk el a cigarettákat egymás után. El kellett menni szüleimmel misére, aztán szerre a rokonokhoz is bémentünk, a rokonlátogatást váltottam néha át szivarázásra, és hát az volt a művészet, hogy utána ne vegyék észre. Édesapám cigarettás volt, tőle erősen tartottam, és édesanyámnak is jó orra volt, de egyikük sem vette észre soha, hogy szivaraztam.

A családjunk mindkét ága Csutakfalváról származik. A szüleim és különösen az édesanyám számára mindig az volt az első, hogy olvassak és tanuljak. Szerény családi körülmények között éltünk, a szüleim folyamatosan a munkára neveltek. Egy lánytestvérem van, öt évvel nagyobb nálam, ő nálam jobban tanult. A kerengéseimben nem vett részt, igyekezett távol tartani magát tőlem, de ha úgy

adódott, mindig próbálta menteni a helyzetet. Sokszor helyettem is bocsánatot kért, mert tudta, hogy én nem kérek bocsánatot, ha kaptam még egyet, akkor se. Talán nem véletlen, hozzá kötődik, hogy mindig a tölem idősebb lányokkal tudtam könnyebben szót érteni. Amikor hetedikes voltam, ő már érettségizett, és utána gyorsan férjhez ment egy sikertelen egyetemi felvételi után. Onnantól kezdve egyedüli gyermek voltam a középiskolás évek alatt. Ezután lettünk jó testvérek, nagyon jó testvérek, mind a mai napig. Aztán elvégezte az egyetemet, hittan és román szakot végzett, Ditróban élnek, a férje ott kántor.

Abban az értelemben rossz gyermek voltam, hogy minden érdekelt, csintalanok voltunk. Édesapámmal sokat dolgoztam együtt, és utólag ezek nagyon jó élmények. Megtanított a mezőn dolgozni, szénát csinálni, kaszálni, ezeket ma is nagyon szeretem. *A jól végzett munka öröme* nagy élmény volt. Amikor beleálltunk kaszálni, az mindig úgy kezdődött, hogy „Atyám segíts meg”. Viszonylag későn, hetedikes koromban kezdtem el kaszálni, de gyorsan tanultam, élveztem, tetszett, az egy igazi beavatás volt. A kötelező érvényű közös munka addig tartott, míg nem lettem pénzügyileg önálló. Ameddig anyagilag függő voltam, addig dolgozni kellett, teljesíteni kellett, szó nélkül. A szüleim gyárban dolgoztak, ott voltak egész nap, különösen vakációk idején nem bánták, csak inkább otthon ne legyünk, mert a csűr aljától a fa tetejéig mindent összemásztunk, minden madárfészket megkerestünk, és félték, hogy meggyújtunk valamit. Mondták, hogy menjetek a mezőre, hozzatok köménymagot, szedjetez gyógynövényt, epret, gombát. Sok-sok időt töltöttem el a szomszéd gyerekekkel, jártuk a természetet, varjúfészket boncoltunk, gombásztunk, és azt gyűjtöttük, amit éppen lehetett kapni az erdőn-mezőn. Azt tudtam, ha addig keirengtem is, hogy mire jönnek haza édesanyámék a munkából, otthon kellett lenni, és jelenteni, hogy minden meg van csinálva, és akkor még el lehetett kéredzni még egy körre. Vagy elengedtek, vagy nem. Mindig voltak barátaim, de olyan nem volt, hogy sülvé-főve együtt voltunk, és mindent titkot elmondtunk volna egymásnak. Édesanyám féltése, óvása hatott, ő arra tanított, hogy ne legyen olyan ember, akinek mindent elmondok. Legyen benned annyi, hogy mindent maradéktalanul senkinek ne mondjal el!

A neveltetésben kéznél volt a verés is. Kéves pofonra emlékszem, de tenyerest, fenekest, csihánból rendszeresen kaptunk, és érdekes, hogy

aztán a szüleim idősebb korokra ezeket elfelejtették. Egyszer édesanyám kiküldött, arra már nem emlékszem, hogy mit tettem, és azt mondta, hogy egy olyan vesszőt hozzak, amelyet megérdemlek. Kimentem, vettem egy pálcát, odaadtam édesanyámnak, de amikor felhúzta, eltörött a kezében. Ezen annyira felgyűrődött, hogy a ház előtti rózsafáról szakított egy tüskés ágat, és azzal végig vert, tetőtől talpig. Édesapám nadrágszíjára is emlékszem. Amikor az előkerült, attól rendesen félttem, az fáj. Nálunk olyan nem fordult elő, amit másoktól lehetett hallani, hogy elfutottak a szülők verése elől, aztán később hazamentek, és addigra már elmúlt a vihar. Ha az kellett következzen, akkor az következett, az járt. Tizenöt éves voltam, amikor az utolsó pofont kaptam édesapámtól. Kéredztem, mert valami diszkóba akartam elmenni, de biztos olyan hangnemben, ami nem volt elfogadható neki. És akkor kaptam egy akkora pofont, hogy meglátszott az őt ujjja nyoma. De utána félbeszakadt ez.

A szüleim mind a ketten eredetileg szabók voltak, a ház egyik szobája szabóműhely volt. Ott volt a varrógép, és főleg télen vagy már tél előtt késő estig varrtak, merthogy reggel mentek a ditrói bútorgyárba munkába. Édesanyám ilyen polgári női ruhákat készített, azt mondhatom, hogy egy nagyon jó nevű, szinte úri szabó volt, aki ünnepi alkalmakra is varrt eredeti ruhákat, és még a szomszéd faluból is jöttek hozzá varratni. Édesapám egyszerűbb férfi parasztruhákat készített posztóból. Mindenesti program volt, amit nem szerettem, hogy a nővéremmel együtt a fansikát össze kellett takarítani a házból. Az volt a legkellemetlenebb. Az ilyen szőrös lájbikból lehullott bőr-, meg gyapjúdarabok szagát nagyon nem szerettem. Viszont az is hozzátartozott, hogy jöttek a kuncsaftok, és ott beültek, beszélgettek. Igen szerettem ott ülni és hallgatódzni. De néha elküldtek, hogy menj, csukd be az ajtót, tanuljál, olvassál – nincs más dolgod?! Ki tudja, miről beszéltek, ami nem az én fülemnek való volt. Ezek alapvetően jó élmények voltak.

Mind a két oldalon rendszeresen nagy-nagy családi találkozók voltak. Az anyaiakat akkor jobban szerettem, ott jobban talált a szó az unokatestvérekkel, nyári vakációkra is elengedtek hozzájuk. Azok voltak az ünnepek számomra, hogy elmentünk egy vagy két hétre Szentmiklóásra, ritkábban Vásárhelyre, s onnan visszajött hozzánk az unokatestvérem. Aztán ahogy nagyobbak lettünk, mentünk mezőre takarni, és tulajdonképpen úgy telt el a nyár, hogy végig mezőn voltunk. Persze voltak állatok is, nemcsak tyúkok, hanem bárányok, disznó, tehén vagy

borjú. A nagyszüleimnek volt lovuk, ők azzal jártak a mezőre. A nagyszüleim egyik ágon sem álltak be a kollektívbe, de elvettek tőlük minden földet. Az apai nagyapám ácsmester volt, egy ügyes mesterember, ő építette a négy fiának mind a négy házát, úgy tartotta el a családot. A nagyanyák pedig vitték a háztartást mind a két oldalon. Soha nem dolgoztak se gyárban, se bárhol máshol. A kertünk nem volt kollektivizálva, magántulajdonban maradt, ott volt nekünk egy huszonegy áras belsőség, ahol már lehetett termelni. Az anyai nagyapám meg a szomszéd faluban, Várhegyen, vásárolt egy egyhektáros földet, ahova mindig családilag mentünk el megművelni. Május elsején volt a pityókautetés, mert akkor nem kellett munkába menni. Ha esett, ha nem, mentünk a Kicsibükkbe pityókát ültetni, együtt az egész család. Az önellátás egyik része volt ez, de ebben önkiszákmányolás is volt, amit persze csak most mondunk így, mivel akkor ez teljesen normális volt. Dolgozott mindenki, ameddig csak tudott, és minden mellett a szabómunkát ők feketén csinálták. Ez soha nem is derült ki, pedig hallgatólagosan mindenki tudta. Az árulkodás és a jelentgetés nem remetei vonás. Anekdotába illik, hogy két remetei szomszéd haragban van, és amikor az egyik jön haza egy megrakott szekér lopott fával, a másik kimegy, segít neki gyorsan kinyitni és becsukni a kaput, hogy senki ne lássa, és utána azt mondja neki, hogy menj az anyádba tovább!

Harmadikos gimnazista koromban egy fontos sorseseemény történt az életemben, ez adta, hogy a teológia felé menjek. Tanévkezdet környékén kapunk egy új társadalompolitikai tankönyvet. Ez volt az első könyv, ahol a kondukátornak két füle volt, és pettyes nyakkendőben volt ábrázolva. Nem volt rendesen összefűzve, úgyhogy kivettem belőle a képet, és ráírtam nyomtatott nagybetűkkel, románul-magyarul, hogy „*Aveți grijă, câine rău. Vigyázat, harapós kutya. Akasszátok fel a büdös, mocskos oláh kutyát*”, és amikor este mentem németórára a plébániára, kivettem Remete központjában arra a táblára, ahol az ilyen tyúktolvajok és köztörvényesek voltak. Nem látta senki, este volt, sötét volt. Reggel, amikor vártuk a buszt, láttam, hogy az emberek futnak oda, nézik, de senki nem mer odanyúlni. Én oda se mentem, figyeltem a reakciókat, és mosolyogtam magamban. Fél napig volt kint. Soha nem voltam e tettemre büszke. Épp a napokban gondolkodtam azon, hogy miközben erről tudott az egész falu, engem azóta nem kérte meg senki, hogy mondjam el, mi volt ez az egész. Aztán szép lassan, de egyre gyorsulva következtek az események egymás után.

Eleinte fel sem fogtam, hogy mi lehet majd belőle, de aztán hallottam, hogy keresik, kutatják, hogy ki lehetett. Rögtön megállapították, hogy ez milyen tankönyvből van, tehát tudták, hogy hol kell keresni. De az emberek erről nem beszéltek, mindenki félt, fogalmam nincsen, hogy hány embert mozgattak meg.

Én kezdtem megijedni, és gyónásban elmondtam a papnak, hogy mi történt. Akkor neki volt egy mentő, jó ötlete: adott nekem pénzt, hogy menjek el Csíkszeredába a tankönyvlerakathoz, és nézzem meg, hogy van-e ilyen könyvük. Elmentem, szerencsére volt, meg is vettem. És valóban, Miklós-napon, amikor visszaértem vele az iskolába, mondta az osztályfőnökünk, hogy holnapra mindenki hozza be ezt a tankönyvet. Nem mondta, hogy miért, de én rögtön tudtam. Mivel nekem megvolt az új tankönyvem, azt leadtam, a másikat pedig bevágtam a tűzbe. Ezzel egérutat nyertem. Csakhogy közben elindult egy hosszú kálvária. Lépésről lépésre ment az egész. A tanárokkal, a gyerekekkel, a tejporgyár munkásaival mind írtak, Ditróban mi is kellett írjunk nyomtatott nagybetűkkel mindenféle szövegeket. Tudtam, hogy az embereket kihallgatták, és akiknek csak kicsit is hasonlított az írása, azokat szerre vették elő. Valamikor elkezdtem én is gyanús lenni. Házkutatás volt nálunk, a szüleim kétségbe voltak esve, mert nem tudtak semmiről, és elvittek egy rakás keresztretjvényt, amit én töltöttem ki korábban. Vittek kihallgatásokra is, sokszor éjjel hozták a meghívót. Kérték, hogy írjam le ezt vagy azt a szöveget nyomtatott nagybetűkkel. Az iskolából is elvittek, az út széléről is összeszedtek.

Hosszú vallatások voltak, hol románul, hol magyarul kérdezték. Macska-egér harc volt, de én mindig tudtam, ha ezt vagy azt kérdezték, hogy hova akarnak kilyukadni. Sokáig nem tudtak megfogni, és máig azt gondolom, hogy a Szentlélek segített engem. A szüleimet is kezdték hívogatni, a testvéreimet is kezdték figyelni, de ők nem tudták, hogy mi miért van, ők csak remélték, hogy nem én voltam. Aztán a végén elejembe tették minden betűmet színesben kinagyítva, grafológus véleményével. Akkorra már teljesen ki voltam készülve, ha kerek sapkát láttam, átmentem az út másik oldalára, de a kegyelemdőfés az volt, amikor megmutatták egy osztálytársam rólam begyűjtött nyilatkozatát, akiben én korábban teljesen megbíztam. Ő abban elmonda, hogy miket beszélünk az osztályban, hogy kacagunk a Ceaușescu-képen, meg hogy politikai vicceket mesélek. Az egész vallomás egy aljas, ócska, elmarasztaló nyilatkozat volt rólam!

Kiütrött teljesen! És akkor elismertem, bevallottam mindent. Utána mentem haza, és elmondtam édesanyáméknak, hogy én voltam, és hogy bevallottam a rendőrségen. Akkor ők omlottak össze, és vártuk, hogy mi lesz. Meg volt szabva, hogy csak az iskolába mehetek, máshova nem. Mindez már a tizenkettedik osztály tavaszán volt, másfél évvel később, amikor már alig két évharmad volt hátra a középiskolából. Ezzel az osztálytársammal azóta sem beszélünk erről soha, pedig itt lakik a szomszéd faluban.

Akkor az iskolaigazgató és az osztályfőnököm nagyon szépen kiállottak mellettem. Csupa jót mondtak rólam, és végül kimentettek. Talán az is számított, hogy akkor még magyar volt a megyei első titkár, bár én nem találkoztam vele soha. Egyrészt nem voltam tizennyolc éves akkor, amikor ezt elkövettem. Másrészt fontos volt, hogy az iskola vállalta, hogy felelnek értem, és így nem lett rendőrségi és bírósági következménye a dolognak. Rendszeresen kellett beszéljek az igazgatóval, de éreztem rajta, hogy szeret. A tanárim nagyon tiszteltek, úgy köszönt el az osztályunk az iskolától, hogy én mondtam a tizenkettedikeselek nevében a beszédet, és nyáron, pedagógusnapon is én köszöntöttem a pedagógusokat. Jó élmény volt az érettségi is, jó jegyeket kaptam, és még a jón is javítottam. A magyar szóbelin például tízest kaptam. Ebből is az köszönt vissza utólag, hogy a tanárim mennyire igyekeztek segíteni nekem. Viszont érdekes módon erről a dologról soha senkivel nem beszéltem, még az érettségi találkozókon sem, noha mindenki tudott róla.

Az egész másfél év alatt nagyon fontos szerepe volt a tisztelendőnek, akinek gyónásban elmondtam, majd közösen beavattuk a titokba Orbán Lászlót, az esperes-plebánost is. Ők tartották bennem a lelket, nehogy öngyilkosságot kövessék el, bár ez nekem nem is jutott eszembe, mert a hitemmel ellentétes volt. A szüleimnek nagyon rosszul esett, hogy nekik nem mondtam el, pedig édesapámat a munkahelyen is behívták, leszidták, a testvéremék is kaptak egy nevelőórát, de más bajuk nem esett. Ezért számomra menekülés volt, hogy a teológiára menjek. Ezt a papok javasolták. Tudott Bálint Lajos püspök is rólam, és bevállalta, hogy felvesznek, mert akkor numerus clausus volt. De mondták azt is, előre, hogy amikor akarok, elmehetek. Az egészet nagyon finoman csinálták. A felvételin nem volt gond, egyből felvettek, és utána rögtön elvittek katonának. Ettől nagyon félttem, különösen, mivel az ország összes kezdő teológus hallgatójával voltunk együtt. Magyar római katolikusokként minden tekintetben céltábla voltunk, noha a

csángó katolikus kispapokat még nálunk is többet bántották. De olyan kondícióban voltam fizikailag, hogy egyszerűen nem bírtak velem. Ha teljes menetfelszereléssel menetelni vagy futni kellett, még másoknak is tudtam segíteni. Ez ott azért tiszteletet parancsolt. Aztán előjöttek olyanfajta tudások, ami nekünk megvolt. De nagyon vártuk, hogy leszereljünk kilenc hónap után, mivel egész idő alatt csak egyszer voltunk itthon. A munkánk után megbecsültek, raktárrendezésre mindig minket vittek, mert tudták, hogy mi nem lopunk. Amikor kapott az egyik tisztünk egy új lakást, kiálltunk ketten, hogy mi mindenhez értünk. Életemben először és utoljára parketteztem nála. Meg kaszáltam is, azt meg már tényleg nagyon jól tudtam. Ezek olyan kiugrási lehetőségek voltak, amik sokat számítottak. Volt például egy olyan tisztség, hogy tízórai-osztó. Na, azt én rövid időn belül megszereztem. Az egy hatalmas dolog volt, mert folyamatosan éhesek voltunk, és így közvetlenül élelemhez jutottunk. Úgyhogy egyik része a dolgoknak oda sem került a többiekhez, mivel azokat félretettem, és mi magyarok együtt megettük. Kialakultak kapcsolatok, voltak rendes emberek a románok között, de értetlenül néztem akkor a sok trógert közöttük, akik Istent, a vallást, a bőjtöt úgy szidták, hogy ajjaj! A németek meg, akik evangélikus papnak készültek, mindenkit lenéztek, és amolyan felsőbbrendűségi viselkedéssel alig álltak szóba velünk.

A romántudásom aktivizálódott, leszereléskor már sikerült valamelyest folyékonyan kommunikálni. Románul káromkodni különösen jól megtanultam. Azóta az élő beszédet sokkal jobban tudom, mert polgármesterként meg kellett tanulnom, de azért mind nyelvtanilag, mind szókincsben a romántudásom messze elmarad a magyartól. Amit el akarok, azt el tudom mondani, és mindent megértetek. Korábban, ha románul meg kellett szólalnom, akkor előtte végig kellett gondolnom, hogy mit akarok mondani, de máig van bennem drukk. Viszont ha észreveszem, hogy valaki a túloldalon húzogatja az orrát, akkor mondom neki, hogy én nem az anyanyelvemen beszélek, hanem a te nyelveden, és ha te majd így fogsz beszélni az én nyelvemem, akkor én biztosan nem fogok neked grimaszokat vágni. Szerencsére erre viszonylag ritkán van szükség. Az itteni románokkal esetleg előfordul, de Bukarestben nemigen. Nekünk az önkormányzatban magyar a munkanyelvünk, de ha szükséges, akkor a lényegét összefoglaljuk románul. Ezt a nyitottabb románok elfogadják, sőt, van, aki eleve mondja, hogy nyugodtan beszéljetek csak magyarul. Erdély

területén én mindenhol tudatosan először magyarul szólalok meg. Temesváron is. Aztán persze azonnal váltok, hogyha kell.

A teológián a tanév szeptemberben kezdődött, de csak hat hetet voltam ott, mivel az őszi lelki gyakorlat után összecsomagoltam, és eljöttem. Egy ilyen lelki gyakorlat rendszeren meg tud piszkálni, ki tud forgatni, és én ténylegesen akkor szembesültem azzal, hogy nincs papi hivatástudatom, nincsen ilyen ambícióm. Másrészt tudtam azt is, hogy ha idejében kilépek, akkor fel tudnak venni valaki mást helyettem. Ezért nem is elleneztek, hogy eljőjsek, nem volt semmilyen nyomásgyakorlás a tanáraim részéről, de azért rosszul esett nekik, az itthoniaknak különösen. Én voltam az első, aki eljött, de a hat év során még tizenegyen kiléptek. Amikor hazamentem, a szüleim teljesen eltanácstalanodtak, mivel nem tartoztam sehova, cseppet sem volt magától értetődő, hogy mi lesz velem. 1988-at írtunk. Szerencsére az idősebb remetei pap könnyebben elfogadta a döntésem, és a későbbi érsekkel, Bálint Lajossal együtt tettek egy ajánlatot, hogy Torda mellett van egy remetei születésű pap, Portik-Hegyi Kelemen. Én egy-két hét után ott, nála kötöttem ki mint mindenek egyházfi, kántori besorolásban. Az Aranyos völgye már akkor szórványrégió volt, tizenkét település tartozott hozzánk, úgyhogy folyton úton voltunk. Igencsak talált a szó, szép időszak volt, abból a zaklatottságból és úzótt lelkiállapotból visszavonulva sokat gondolkodtunk, elméltünk, imádkoztunk, közösen és magunkban is. Közben dolgoztunk, együtt kaszáltunk, segédkeztem a misén, jó hangom volt, énekeltem, felolvastam. Ez a visszavonulás, magunkba fordulás hatalmas dolog volt számomra. A nyolcvanas évek legvégén jártunk, és a nagy fordulatot ott éltük át együtt, járva a vidéket, lelkesítve és bátorítva az embereket.

Aztán 1990 januárjában az egyik remetei iskolavezető, Laczkó-Szentmihályi Endre megkeresett, hogy vállaljak el egy helyettes tanári állást, úgyhogy ötödik-nyolcadikos osztályosokat tanítottam biológiára, mezőgazdaságtanra, oroszra, mivel nem volt, aki bemenjen az órákra, mert a rendszer által korábban kinevezett román anyanyelvű tanárok nem jöttek vissza az iskolába. Itt ért utol ismét a püspök ajánlata: a katolikus egyház kapott öt ösztöndíjat, és lehetőség van Magyarországra menni tanulni. Szegeden felvételiztem, sokan voltunk, kellett írni egy magyar dolgozatot, és volt egy szóbeli vizsga is. Magyar-művelődésszervezés szakra jelentkeztem, noha az utóbbiról azt sem tudtam, hogy micsoda, de a magyar elég volt nekem. És utána a felvételiztető

tanár vett nekem egy magyar helyesírási szabályzatot, és azt mondta, hogy ezt őszig tanuljam meg. Szerencsére a szóbelin jó voltam, Tompa László *Lófüröszését* mondtam el nekik. Örülök, hogy nem Budapestre kerültem, mert Remetéhez képest Nyíregyháza is óriási váltás volt. 1990 őszén huszonegyen jutottunk be oda. Rengeteg élményem van, óriási dolog volt, hogy magyarul lehetett tanulni mindent. Csakhogy mi voltunk az elsők, akik kimentünk, nem kaptunk ösztöndíjat, és a tanulmányi osztályon sem igen tudták, hogy mit kezdjenek velünk.

Végig kollégiumban laktam. Az első félévben hatszáz forint juttatást kaptunk havonta a magyar államtól, úgyhogy az első hónapokban ebből éltem, és abból még könyveket is vásároltam. Spóroltam, ha tehettem, mindig gyalog jártam. Nem voltam ráutalva arra, hogy bérletet vegyek, mert a kollégiumban volt minden. Nem mentem a menzára, úgy ismertek, mint az a fiú, aki minden nap a Maggikockalevest eszi. A hétvégekre még főztem laskát bele. Néha megszántak a szobatársak és a csoporttársak, és el-elhívtak megenni valamit. Volt egy tanárom, aki látta, hogy mi a helyzet, hozott otthonról ezt-azt. Egyszer hármunkat meghívott ebédre. Emlékszem, grízgaluska-leves volt, és mi megettük az összes kenyeret a levestel. Erre a tanár hozott a boltból még egy kenyeret, de azt is megettük. A legnagyobb élmény a főiskolai könyvtár szabadpolcos rendszere volt. Hogy ennyi magyar könyv között lehetek, és hogy kézbe vehetem bármelyiket! Sokszor szó szerint ott aludtam el. Ott voltam éjjel-nappal, mindent habzsolni akartam, mindent el akartam olvasni. Odavoltam teljesen. Amikor karácsonyra hazajöttem, a vállamra vettem egy zsák pityókát, leszálltam vele a vonatról Nyíregyházán, és a kollégiumi felnyitható ágyam aljába betöltöttem az egészet. Onnantól már nagy baj nem lehetett.

Aztán véget ért ez a krízis, mert a második félévtől lett átlagunk, én végig 4,6-4,9 között voltam, és ösztöndíjat kezdtünk kapni. A művelődésszervezés szakot eleinte hiábavalónak találtam, de később, amikor polgármester lettem, az így szerzett tudás igen-igen hasznosnak bizonyult. Tanultunk pedagógiát, pszichológiát, neveléslélektant, meg persze rengeteget kellett menni hospitálni, és volt gyakorlatitanítás is. Ez nagyon komoly volt az itthonihoz képest. Egyszer szólott az akkori szobatársam, hogy van egy pályázati hirdetés, ami falusi fiataloknak szól, és a jövőbeli elképzeléseinket kellett benne megfogalmazni. Benyújtottam, és havi hétezer forintot nyertem három évre, ami akkor hatalmas

pénz volt! Göncz Árpád adta át a díjakat az Ajtósi Dürer sori ELTE kollégiumban, utána volt egy olyan fogadás, amit én korábbi életemben nem láttam. Körbeettem mindent kétszer, de szó szerint! Készítettünk egy műsort egyik énekszakos erdélyi kolléganőmmel, és elkezdtünk fellépni – hatalmas sikerrel. Ő énekelt, én pedig verseket mondtam, romániai magyar irodalmat és népzénet adtunk elő. Iskola, nyugdíjas klub, művelődési ház – ilyen helyeken léptünk fel, és nagyon sok pénzt kerestünk vele. Ezer forintot adtak egyikünknek egy fellépésre, és egy hónapban több helyre is mentünk. Úgyhogy amikor végeztem, több tízezer forintom meg volt takarítva. Onnantól kezdve önálló lettem, anyagilag nem volt semmi gondom, és ezt a szüleim is tiszteletben tartották. Már nem volt kötelező, hogy otthon dolgozzak, de ha tudtam, akkor azért mindig segítettem nekik.

Nyíregyházán is rendszeresen eljártam vasárnap templomba, ahogy otthon is mentem volna. Begyalogoltam a központba, majd vissza, az nekem egy program volt és egy kapaszkodó is. Adott egy tartást, és szabott bizonyos határokat, de sajnos különösebben jó pap ott nem akadt. Néha azért voltak jó prédikációk, próbáltam azokból is tanulni. Az első gyónásomon mondom, hogy nem tartottam be a pénteki böjtöt, erre azt mondja a pap, hogy maga hol él? Máskor előfordult, hogy épp gyóntam, és hallom, hogy valami recseg. Hát a gyóntató pap valamilyen cukorkát falt be közben! Ilyen élményeim is voltak. Ezután már gyónni nem is jártam rendszeresen. De persze minden este imádkoztam, a mai napig is mindig úgy alszom el, hogy van egy-két ima, amit elmondok, de inkább a saját szavaimmal, és visszagondolok, hogy mi történt aznap. Jártam Budapesten is augusztus huszadikán, a Duna TV közvetítette, és itthonról szóltak, hogy hú, hát láttunk a tévében – mert rám fókuszáltak a himnusz éneklése közben! Ezeket az alkalmakat én nagyon mélyen éltem meg, mivel nagyon sokat jelentett számomra ez a nemzeti érzésvonal, a magyarság. Március tizenötödikére is felmentem, színházban is voltunk néhányszor. A legnagyobb élményem a *Kurácsi mama* volt Kiss Manyival, aki egyébként idevaló, háromszéki. Pécsre és Egerbe is eljutottam, Szegedre is visszajártam, de csak benyomások maradtak meg bennem ezekről a helyekről. Ami legjobban zavart, Szegeden és Nyíregyházán is, az a lapos táj volt. Dsidából írtam a szakdolgozatomat, erdélyi témát választottam, *Imitatio Christi Dsida költészetében* – ez volt a címe.

Magyarországi barátnőm nem volt soha. Korábban itthon volt egy barátnőm, de aztán megszakadt, aztán lett az a barátnőm, akivel a közös műsort csináltuk. És hát tulajdonképpen ennyi, de ő aztán kint maradt, és egy nagyon jó nevű népi énekes lett belőle, aztán elvált, nem sikerült az első házassága. Azóta nem találkoztunk. Olyan sem volt soha, hogy vissza kelljen utasítanom egy magyarországi lány közeledését. Nem volt olyan lány, aki nekem tetszett volna a magyarországiak közül. Mind szépek voltak, mind ügyesek voltak, de nem vonzódtam egyikhez sem. De nem is igen volt erre alkalom. Egyrészt amikor hétvégén a kollégium kiürült, mindenki eltűnt, mi meg ott maradtunk, és valahogy mindig úgy alakult, hogy az itthoni dolgokról meséltünk egymásnak, mivel egymást mégiscsak jobban megértettük. Tudtuk, hogy a másik mit gondol, vagy mit érezhet egy-egy történés kapcsán. Volt kézdívasárhelyi, dicsőszentmártoni, vásárhelyi, szatmári is közöttünk. A másik dolog meg az elfoglaltság. Nem azt mondom, hogy más nem érdekelt, de olyan mértékben dobtam bele magamat az ottani lehetőségekbe, hogy már ez is egyfajta kötöttséget jelentett. Volt nekem csoporttársam, aki magyarországi volt, és vitt volna ide-oda. Volt, hogy elmentünk, és megittunk egy-két sört, de az nekem elég volt. Az itallal amúgy is úgy vagyok, hogy én még nem voltam életemben részeg. Ebben benne volt a neveltetésem is, a példák és az ellenpéldák.

Aztán 1993-ban megházasodtam. A feleségem Iași-ban végzett földrajz–orosz szakon, remetei születésű ő is, ugyanahhoz a hittanos közösséghez tartoztunk, egyidősek vagyunk iskolaév szerint, noha én Csutakfalvára jártam, ő nem. Középiskolás korunkban ismertük meg jobban egymást, annak is a vége felé, merthogy ő bentlakásban lakott, Szeredában, a mai Márton Áronban járt filológiai osztályba. Akkoriban Iași-ban nagyon sok magyar diák volt, és a feleségem már 1990 előtt bejutott oda. Az évfolyamtársai csodálkoztak, hogy ő magyarul beszél meg olvas, mivel az ottani román közösség semmit nem tudott a magyarokról. Aztán persze az 1990-es vásárhelyi események után mentek ellenünk tüntetni. De a tanárok részéről mindig megbecsülést kapott, jól tanult, évfolyamelső volt, köztársasági ösztöndíja is volt. Mi már akkor tartottuk a kapcsolatot, leveleztünk, olyannyira, hogy amikor ő leállamvizsgázott, összeházasodtunk, és negyedévre kijött hozzám Nyíregyházára. Megkértük, kapott lehetőséget, és részt is vett kiegészítő képzéseken a magyar szaknyelv elsajátítása céljával. Sőt, ő már indulásból kapott valami ösztöndíjat is.

Akkoriban jelent meg nyomtatva az első Erdély-térkép, ami teljes, háromnyelvű helységneveket tartalmazott. Azt kivettem a falra, és aki bejött a kollégiumi szobámba, annak elmondtam, amit csak tudtam róla. Ezt addig meséltem, hogy az első év után elkezdtünk nyári turistautakat tervezni, szervezni, amit aztán tizenöt évig csináltam. A szobatársam egyik csoporttársától jött az ötlet, akinek az édesanyja a Kereszténydemokrata Néppárt Szabolcs-Szatmár megyei elnöke volt, és aki a pártstruktúrában belül körbeküldött egy ajánló levelet, amire rögtön vagy három busznyai vendég jelentkezett. Vállaltam, hogy a csoportot felveszem a határon, és megszervezem az egész útvonalat, a láttnivalókat, a szállást, az étkezést, mindent. Máramarostól Székelyföldre mindent le kellett járjak előtte, föl kellett készülni, és éveken keresztül hatnyolc busznyai vendéget kalauzoltam a nyári vakációban. Ez óriási bevételt jelentett, amikor már a feleségemmel tanárként dolgoztunk. Egy idő után elkezdtünk kényelmes utakat is szervezni. Ebben a munkában rengeteget tanultam.

Kezdetekben az Erdély iránt érdeklődő és nyitott réteg jött, akiknek nem számítottak a külső körülmények, hogy például hol alszunk. Most is szörnyülködök, ha arra gondolok, hogy te jó ég, egy szobában lefektettünk hatnyolc embert a földre, matracokra! A csomagjukat a táskájukból pakolták ki s be, és úgy is jól érezték magukat! Rossz utak, üzemanyaghiány, lehetetlen körülmények, lassan közlekedtünk, de fantasztikus hangulat volt! Nyilván én is igyekeztem, énekeltem nekik, verset mondtam, történeteket meséltem, amit csak tudtam, s még a pénzt is átváltottam a buszon. Olyan máig tartó barátságok és családi kapcsolatok alakultak ki, hogy az szinte hihetetlen! Aztán fokozatosan átalakult az egész, hígult, mindkét oldalon, és egyre erősebben üzleti jellege lett, egészen addig, hogy lefoglaltam a szállást, de amikor megérkeztünk, kiderült, hogy kiadták másnak. Vagy meg volt beszélve az étkezés, de mégsem volt kész az ebéd, és így tovább. Egyre több ilyen probléma jelentkezett, és közben lassan kicserélődött a társaság. Egyre inkább nem Erdély-szeretettből, hanem turistaként akartak jönni, erre meg nem voltunk felkészülve se itthon, se az a kör, ahova mi mentünk, mert hogy mi nem voltunk utazási iroda, hanem tiszta maszekben csináltuk, és ezért is volt nevetségesen olcsó, de nekünk így is megértte. Mindez átlógott a huszonegyedik századba, s még polgármesterként is vezettem egy-két csoportot az első két évben.

A művelődésszervezésen belül szakosodtunk, én tömegkommunikációt tanultam. Akkor indult

a Duna TV, volt egy casting, és utána felajánlottak nekem egy állást, de engem akkor megkötöni se lehetett volna Magyarországon, mert egyre jobban hazafele gondoltam. Egyszerűen azt éreztem, hogy hazakell jöjjek, és a Magyarországon kapott tudást vissza kell hozzam, bármennyire patetikusan hangozzék is ez. Teljesen komolyan gondoltam. Harmadikos koromban felvettek volna a debreceni egyetemre is magyar szakra, de én nem éltem a lehetőséggel. Aztán negyedéves koromban írtam egy köszönőlevelet a támogatóknak, és egyik este valami olyan műsor volt, ahol arról ment a vita, hogy a határontúliakat hogyan lehet segíteni. És akkor beolvasták a levelet, hogy na látják, ezért segítjük mi a határon túliakat. Akkorra már a nyíregyházi rádióba is hívtak műsorba, újságok is interjúkat készítettek velem. Kinyílt a világ, és kínálta a lehetőséget, de semmi nem érdekelt, csak az, hogy hazajöjjenek. Úgy jöttem vissza Magyarországról, hogy egy kerekesebb ember, egy kerekesebb személyiség lettem. Sikerült levetkőzni, magam mögött hagyni a félelmeimet és a görcseimet, amelyek a Ceaușescu-időszakban kialakultak bennem. Teljesebb, önbizalommal felvértezett emberként jöttem haza. Viszont a huszonegyből csak hárman jöttünk. Ezt nagyon szomorúan vettem tudomásul, mivel én teljesen komolyan gondoltam, hogy Erdélyben magyartanárnak lenni többet jelent, mint Magyarországon tanítani. És ezt a munkámba is igyekeztem belevinni.

Amikor hazajöttem, csak három év után ismerték el a diplomámat. Egy évig Alfaluban kaptunk állást a feleségemmel együtt, noha lett volna állás Remetén is, csak hogy az akkori iskolavezetés potenciális veszélyt láthatott bennem. Az ott egy ilyen agrár szak- és középiskola volt, ahol a gyerekeket nem érdekelte a magyar. Ezt tudomásul vettem, visszavettem az igényszintből, nem buktattam meg senkit a szakiskolában, noha vajmi keveset tudtak. És úgy ért véget az egész, hogy a feleségem megbuktatott három gyereket, noha megmondták neki, hogy át kell engedni őket. De mivel ő ezt nem tette meg, az igazgató beírt nekik két tízest, és így átmentek. Így a szeptemberi iskolakezdés előtt közvetlenül eljöttünk onnan mind a ketten, és Maroshévízen kötöttünk ki. Én a középiskolában tanítottam, a feleségem meg az alsó tagozaton. Roppant szigorúnak mondott igazgató volt az övé, egy hévízi magyar ember, aki minőségileg elkötelezett volt tanárként és a közösség iránt is, de az ő szigorúságából a feleségem semmit nem érzett tehernek. Ingáztunk, költségeinket kifizették az ottani önkormányzat RMDSZ-es képviselői – mi ezt csak utólag tudtuk

meg. Magyar volt az O.C.Táslăuanu gimnázium aligazgatónöje, vele lehetett a magyar tagozatos diákok, osztályok ügyeit intézni, de a tanáriban románul kellett beszélgetni. Akivel lehetett, azzal jó viszonyban voltunk. Nagy sikere volt, hogy közös magyar és román karácsonyi énekeket tanultunk a diákjainkkal, mindenki a saját és a másik nyelvén, csendesesen, szépen. Szigorú voltam, keményen tartottam őket, minden évben huszonöt verset kellett megtanulniuk, csak úgy lehetett továbbmenni, mivel érettségire száz verssel készültünk. Ebben volt kétsoros epigramma is. Jó hangulatban, jól dolgoztunk, szerettem ott tanítani. A volt osztályommal a mai napig tartom a kapcsolatot, több volt diákommal dolgozom együtt. Olyan is van, aki itt dolgozik az önkormányzatnál.

A gimnáziumban két párhuzamos magyar osztály volt akkor, én kedvemre tudtam alkalmazni az Orbán Gyöngyi által kidolgozott alternatív, hermeneutikára alapozó irodalomtanítási módszereket, Balázs Imre József évfolyamával táborozva ismerkedtünk a rejtelmével. Szövegimmanens elemzéseket végeztünk, nem az írók életére koncentráltunk, hanem arra, hogy kinek-kinek mit mond egy-egy kifejezés, egy sor, egy szakasz, satöbbi. Erre sokkal fogékonyabbak voltak a gyerekek. Nem tartottam be a tanrendet, hanem egy irodalomelméleti alapozással és mondjuk egy József Attila-verssel indultunk. Aztán egy idő után jöttek a szülők, hogy még mindig nem foglalkozunk Balassi Bálinttal, régi magyar irodalommal. Jó volt a hangulat, a szellemi közeg, sok ügyes diákom volt, az akkori mérési rendszerben is helytálltak, és egyre jobb jegyeket kaptak az érettségén. Tantárgyverseny országos szakaszán díjat is nyert diákom Hévízről, tanításom ideje alatt négy lány jutott be magyar szakra az egyetemre. Műsorokat készítettünk, kirándultunk, változatosan gazdag, szép korszak volt. Nyíregyházán nagyon komolyan vették az oktatásmódszertant, a pedagógiát, a pszichológiát és a neveléstörténetet, plusz ott volt a rengeteg óralátogatás, az óravázlatok készítése, és ez kiváló alap volt számomra. Ehhez társult a legfrissebb tudás a kolozsváriaktól. Olyan lehetőségeket nyitott, ahol és amivel szárnyalni lehetett. Számomra felértékelődött az, amit akkor romániai magyar irodalomként kellett tanítani a tizenkettedik osztályban, mivel így tulajdonképpen a jelenkorral foglalkoztunk. Ebből a megközelítésből az irodalom maga volt az élet. És most már megfelelő tárgyi tudással is közelítem hozzá, kívülről és belülről is látva, jól ismerve azt a közösséget. Végül a feleségemmel együtt jöttünk

el, mivel ő közben állapotos lett, a várandótság ideje alatt visszahúzódott a csigaházába, és onnan figyelt. Négy gyerekünk született.

Azért is jöttünk el Hévízről, mert az ingázás komoly teher volt időben és anyagiakban is. Közben négy évet úgy voltam önkormányzati képviselő itt, Remetén, hogy összesen nem szólaltam meg az üléseken négyszer. Ültem, figyeltem, és nagyon nem értettem egyet azzal, ami történik. Lesújtó volt a helyzet, egyáltalán nem tudtam azonosulni vele. Hat helyre szétszórva működött az adminisztráció, az önkormányzati munka. Úgy folytak az ülések, hogy a polgármester irodájában ültünk legalább tizenötön, és végig szivaroztak a dohányosok. Nem lehetett látni, levegőt kapni. Nem volt rendszeresen önkormányzati ülés, háromhavonta gyűltünk össze, és persze nem ott születtek a döntések. Lehetetlen, lezúllott állapotok voltak. Benne volt a levegőben, hogy változást igényel a falu, úgyhogy jöttek néhányan, és felkértek, hogy vállaljam el a polgármester-jelöltséget. Könnyű volt a helyzetem, amikor indultam, bármihez nyúltunk, az látszott.

Nagy kedvvel jöttem dolgozni, ahonnan elindultunk, az valami borzalom volt, és abból a nihilből kezdtünk építkezni. Hosszú ideig keményen, kitartóan és következetesen kellett dolgozni. Még jelöltek voltunk, amikor két pótkocsi szemetet hordtunk el a falu központjából. Hivatalba lépésem után tisztáztuk a játékszabályokat a dolgozókkal, és aki nem vállalta, az elmehetett. Néhányat én küldtem el, volt, aki nyugdíjba vonult, néhányan alkalmazkodni próbáltak. Hogy egyáltalán elvállaltam, az abba a törekvésbe illeszkedett, hogy emberekkel akartam foglalkozni, értük akartam dolgozni, segíteni rajtuk, illetve azokon a helyzeteken, amiben ők voltak. Már az első mandátum négy éve előtt összegyűlt egy rakás információ, mert mielőtt belevágtam, harminckét véleményformáló helyi emberrel beszéltem, hogy mit látnak gondnak, és összeírtam egy végeláthatatlan problémalistát. Az egész falu búzlótt a szennyvíztől, lepusztult állapotok voltak, nem volt községháza. Nem lehetett tudni, ki merre jár, ki hol dolgozik. Annyira korrupt volt minden, hogy egyenesen veszélyes volt hozzányúlni, egymás fáját lopták az emberek az erdőből, ez volt mindennek a rákfeneje. Az erdészet, a rendőrök, a csendőrök mind-mind részt vettek ebben. Az első alpolgármester kollegámnak, László Jánosnak, nyugdíjában békében, meggyújtották a csúkját.

Persze minden ághoz nem lehetett egyszerre hozzányúlni, de amiből csak lehetett, abból nem engedünk. Kezdve azzal, hogy a postát én vettem

át, és minden kifizetést én írtam alá. Ezek korábban teljesen el voltak engedve. Mérőföldkönyvi eredmény volt, hogy 2005-re végre felépült a teljesen új, ennek tervezett önkormányzati épület, a községháza. Ez egyrészt munkahely-hangulatot és -környezetet teremtett, másrészt vonzotta a fiatal végzeteket itt dolgozni, harmadrészt pedig az átláthatóságának köszönhetően – minden ajtó üveges – megoldott egy rakás fegyelmelési gondot is. Persze az embereket is kellett nevelni, hogy nem kopogunk, hanem várunk a sorunkra. Őrzés alá tettük az egész beerdősödött kaszálót, és máig a község fizeti az őrzését azoknak a területeknek, melyeknek nincs a tulajdonjoga tisztázva. Csak egy példa az akkori időkből: este például a dombról lejövet tizenegy traktort, táfot fogtunk meg, amivel lopták a fát. Ilyen ma már nem fordulhat elő. Átmentünk a magánérdészethez, hogy pénzért őrizzék ezeket a földeket. A nagy romániai valóság is sokat változott jó irányba, ehhez csatlakozott a helyi kezdeményezésünk. És húsz év alatt felnőtt az új erdő. Korábban a falopások miatt nem lehetett kimenni a mezőre, mert teljesen tönkretették az utakat, olyan gödör volt a megyei rangú úton, hogy annak a széléről, mondhatnám a martjáról a traktor tetejére lehetett lépni. Ezeket az állapotokat felszámolni kellett hat-hét év. Falopás most is van, de a korábbiakhoz képest ez már szinte nincs is. A korrupciót és a lopást illetően nem ismertünk se komát, se sógort, se tanácsost, és ha valaki lopta vagy lopja a fát, akkor az nem barát.

A kommunikációnk volt a legfontosabb változtatás. Indítottunk egy helyi lapot *Képes Vagyok* címen, havonta tartunk egy tévés beszámolót a helyi tévénkben: mi történt, mivel hol tartunk, mit akarunk, és így tovább. Tehát létrehoztunk egy helyi tévécsatornát, melynek segítségével sikerült tematizálni a lokális közbeszédet. Minden önkormányzati ciklus kezdetén, immár a hetedikén, tisztázzuk, hogy a közösségi érdek az első, nincs magánérdek, akit soron kívül kiszolgálunk. Minden évben tartunk minimum két nagyobb közösségi fórumot, amikor az előző és a következő év dolgait is elmondjuk. A gazdákkal, a civil szervezetekkel való kapcsolattartás is fontos. Ha valaki egy jó ügygel idejött, nem fordult elő, hogy ne álljunk melléje. Nyitottak maradtunk, és egy ideje már pályáztat az önkormányzatunk, ötven-hatvan ezer eurónyi összeget. Azt is megválogattuk, hogy kivel dolgozunk, és ma már jó emberekkel dolgozunk sokat. Ehhez tanulni kellett és kell, munkahelyi kultúránkban elvárás, hogy mi egy tanulószervezet vagyunk. Nem kell mindent tudni, de mindenki nyitott kell legyen az

együttműködésre. Szabad tévedni, ez is benne van a munkánkban. Egymáshoz jóhiszeműen viszonyulunk, és minden hétfőn egy munkamegbeszéléssel indítunk. Kezdeként felolvasok egy verset vagy cikket, életbölcsséget. Például Márai füveskönyvét, Anthony de Mellot, középkori anekdotákat olvasok, pontban nyolckor elkezdem, amire igyekszik mindenki ideérni. Egyfajta belső rendet is tartunk ezáltal munkaidő és szabadidő tekintetében.

Azt mondják kívülről, hogy elég szigorú kézzel csinálom ezt, de önmagában nem a rend a cél, az csak egyik eszköz a jóízű munkához. A tudást pedig meg lehet szerezni, ha megvan az érdeklődés és a készség az emberben. Rendszeresen fogadunk érdeklődőket, egyetemistákat gyakorlatra, akiket figyelünk, megismerünk. Körbejárhatnak, ismerkedhetnek, és ezek közül kerülnek ki a legjobb munkatársak. Egyetlen munkatárunk van, aki nem itt lakik Remetén, az egyetemisták is idevalóak. Belső elvárásunk, hogy évente legalább egyszer mindenki elmenjen valamilyen képzésre. Vannak csapatépítő tréningjeink, melyeket rendszeresen végigviszünk, olykor munkaidőben, máskor hétvégén is kell áldozni. Eleinte autoriter vezetési stílussal éltem, keménykezűbb voltam. De most már nem szívesen hozok egyedüli döntéseket fajsúlyos kérdésekben, hanem megvitatom az érintett munkatársakkal vagy az önkormányzati testülettel. A tanácsülésen mindent elmondok, minden sorra kerül, éves munkaterv szerint tartjuk az üléseket. Fontos, hogy higgyék el, bízzanak a résztvevők, tudjanak róla a szereplők, ez már egy nagy dolog, mivel akkor magukénak érzik. A célokat és határidőket is közösen tűzzük ki. És ami nagyon fontos: minden projektünket önállóan visszük. Mi csináljuk a közbeszerzést, a pályázatokat, az elszámolásokat, a lehívásokat, a kifizetéseket, mindent.

Nem voltak és nincsenek akadémiai vágyaim, nem elsődleges célom a tudományos fokozat megszerzése. Amikor az ötödik mandátumom vége felé jártam, úgy döntöttem, hogy megpróbálok írni egy PhD-dolgozatot szociológiából. Most már befejeztem, és 2024 szeptemberében megvédem majd a debreceni egyetemen. A földtulajdon-rendezések kapcsán szembesültem azzal, hogy minden egyes földparcellának megvan a maga története. És miután egyre több ilyen történetet ismertem meg, kíváncsi lettem, hogy mi munkálhat ezekben az emberekben, túl az egyes földekhez kapcsolódó mikro- és makroeseményeken. A munka legszebb része az interjúkészítés volt. Ezek során jöttem rá arra, hogy miközben megpróbálunk valamit elérni

a kesze-kusza törvénykezésben, arra már alig jut időnk, hogy az emberre is odafigyeljünk, aki nemigen érti ezt az egész rendszert. A földek visszaigénylése mindenki számára nehéz munka és nagy teher, lelkileg és technikailag is. Kutatásomban szerettem volna megkeresni a családok három generációját. Az első a hetvenöt év fölötti nagyszülők kohorsza, akik már a kollektivizálás előtt kapcsolódtak a földhöz, és gyerekként éltek meg a kollektivizálást. A második az ő fiaik generációja, akik az elvesztett földeken dolgoztak, vagy föld hiányában egy üzembe kerültek a szocialista iparosítás révén. A harmadik pedig az unokák korosztálya, akik 1990 után megörökölték a visszakapott a földeket. Ahogy egyre jobban beleástam magam a témába, láttam a különbségeket, miként azt is, hogy ilyen fajta kutatás nincs, ami egyetlen falura koncentrálva tárná föl ezeket a strukturális történések generálta folyamatokat, magatartásokat, életutakat, életviszonyokat. Rácsodálkoztam, mekkora irodalma van a polgárosodás és paraszttalanodás folyamatainak, és hogy itthon mennyire hiányoznak az ilyen megközelítésű kutatások.

Interjúmban megpróbáltam a Benda Gyula által felvázolt négy elemet keresni a polgárosodás folyamatában, és mivel ezeket csak csillámaiban találtam meg, az lett a fő tézisem, hogy a paraszttalanodás ugyan lezajlott, de nem vezetett

polgárosodáshoz, sőt, még a parasztpolgári életforma sem alakult ki. Erre utal a dolgozatom címe is: *Paraszttalanodás és polgárosodás egy székely faluban*. A tulajdonváltásokkal létrejött egy olyan tulajdonkoncentráció, ami korábban nem létezett a vizsgált közösségben, ám ez a folyamat kulturális értékvesztéssel és tudásvesztéssel is együtt járt, illetve jár. Mindezt napjainkban generálják az uniós redistribúciós technikák is, amelyek átírták a mezőgazdasági munkálkodás alapjait. Ezeknek mindenki alávetette magát, remélve, hogy ezáltal nem kevés pénz kap, és növelni tudja a birtokai méretét. Ezekre a folyamatokra épültek rá a hatalom mindenkori modernizációs törekvései: az infrastruktúra fejlesztése, a villany, a víz vagy a gáz bevezetése, és így tovább. Ezek a megvalósítások ugyan életmódváltást generáltak, de arra már nem voltak elegendőek, hogy megteremtsek a polgárosodás feltételeit. Persze tisztában vagyok azzal, hogy csak a téma felszínét kapirgálhattam ezekkel az élettörténetekkel, de így is hatalmas anyagom gyűlt össze. Összesen közel kétezer oldal bekódolva, legépelve. Nagyon remélem, hogy lesznek mások, fiatalok főleg, akik majd folytatni tudják ezt a munkát.

Gyergyóremete, 2023. szeptember – 2024. július